

SECURITY, ECONOMY & LAW
Nr 4/2017 (XVII), (240–264)
DOI 10.24356/SEL/17/12

REALISTYCZNA WIZJA
BEZPIECZEŃSTWA – PRÓBA
SYSTEMATYZACJI KONCEPCJI

A REALISTIC VISION OF SECURITY – AN ATTEMPT
TO SYSTEMATIZE CONCEPTIONS

ANDRZEJ URBANEK
Akademia Pomorska w Słupsku

ABSTRACT

In the article, his author attempted to systematize various concepts and approaches to the issue of security by representatives of political realism. Political realism set out the main directions of thinking about security during the Cold War, however, focusing on the basic elements of the international system, including state security and mechanisms of peace and war, remains the dominant theory of international politics, which is worth reaching for inspiration for the development of security studies. The article presents the main assumptions of a realistic vision of security, the approach to security by representatives of traditional realism and current trends.

Keywords: security, international security, realism, classical realism, neorealism

ABSTRAKT

W artykule jego autor podjął się próby systematyzacji różnych koncepcji i sposobów podejścia do kwestii bezpieczeństwa przez przedstawicieli realizmu politycznego. Realizm polityczny wytyczał główne kierunki myślenia o bezpie-

czeństwie w okresie zimnej wojny, jakkolwiek skupiając się na podstawowych elementach systemu międzynarodowego, między innymi bezpieczeństwie państwa oraz mechanizmach pokoju i wojny, pozostaje nadal dominującą teorią polityki międzynarodowej, do której warto sięgać szukając inspiracji dla rozwoju teorii bezpieczeństwa. W artykule przedstawiono główne założenia realistycznej wizji bezpieczeństwa, sposób podejścia do bezpieczeństwa przez przedstawicieli realizmu tradycyjnego i nurtów współczesnych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo międzynarodowe, realizm, realizm klasyczny, neorealizm

BEZPIECZEŃSTWO Z PERSPEKTYWY REALIZMU – ZAŁOŻENIA OGÓLNE

Realizm¹ jest nurtem teoretycznym, na którym budowano różne koncepcje bezpieczeństwa głównie w okresie zimnowojennym, jakkolwiek ma swoich licznych zwolenników również i dzisiaj (głównie w wersji neorealistycznej). Można nawet przyjąć tezę, że pozostaje nadal dominującą teorią polityki międzynarodowej, ponieważ skupia się podstawowych elementach systemu międzynarodowego: bezpieczeństwie państwa oraz mechanizmach pokoju i wojny. Realizmu nie należy postrzegać jednakże jako pojedynczego i jasno sprecyzowanego podejścia badawczego czy koncepcji, gdyż jest szeroką rodziną różnych teorii i koncepcji, między którymi istnieje wiele niezgodności i nieścisłości. Realistyczny paradygmat rozwija się wokół pojęcia suwerenności państwa oraz jego logicznej konsekwencji, jaką jest międzynarodowa anarchia². W konsekwencji realiści szukają odpowiedzi na pytanie: dlaczego konflikt i wojna pojawiają się w historii ludzkości niezależnie od czasu, miejsca czy kultury? Przyjmują tezę, że państwa „(...) stale przygotowują się do wojny, uczestniczą w wojnie lub leczą się po wojnie”³.

¹ Termin realizm posiada kilka znaczeń. W filozofii oznacza kierunek przeciwstawny idealizmowi. Wyróżnia się w jego ramach między innymi realizm metafizyczny, czyli stanowisko uznające istnienie rzeczywistości obiektywnej, epistemologiczny, czyli pogląd, zgodnie z którym przedmioty dane w doświadczeniu istnieją niezależnie od podmiotu poznania; pojęciowy, czyli pogląd uznający, że pojęciom przysługuje realne istnienie. Zob. A-Z. *Mała Encyklopedia PWN*, Warszawa 1995, s. 736. Realizm jest również etykietą nadawaną tradycyjnej ortodoksji w politycznym podejściu do stosunków międzynarodowych i w tym rozumieniu prezentowany jest w niniejszym opracowaniu.

² J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008., s. 58.

³ H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967, s. 36, [za:] J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 58.

Realizm zakłada ponadto, że ludzie jawią się innym ludziom nie jako osobne jednostki ludzkie, lecz jako członkowie grupy związanej ze sobą poprzez więzi lojalności. Przez to aktorzy w stosunkach międzynarodowych definiowani są przez pryzmat posiadanej suwerenności, czyli uznanej państwowości i sprawowania kontroli nad terytorium i ludnością⁴. Zdaniem realistów państwo jest jedynym podmiotem, któremu bezpieczeństwo ma być zapewnione. Państwa cenią zatem potęgę – głównie potęgę polityczno-militarną – ponieważ to ona daje im bezpieczeństwo i ochronę przed ewentualną agresją oraz umożliwia realizację własnych celów i interesów. Stanowi też zasadniczy punkt odniesienia do podejmowanych decyzji i działań na arenie międzynarodowej. Potęga ekonomiczna za to umożliwia zbudowanie odpowiednich zdolności militarnych⁵. Państwa odstraszały ewentualny atak, demonstrując swoje zdolności i potencjał militarny, a pole rywalizacji między nimi wyznacza system równowagi sił, którego podstawową zasadą jest niedopuszczenie do hegemonistycznej przewagi przez jedno państwo kosztem pozostałych.

Taki sposób podejścia do bezpieczeństwa inspirowane jest także sposobem uprawiania polityki na arenie międzynarodowej. Jak twierdzą realisci, w systemie anarchicznym zagrożenia bezpieczeństwa są liczne i nie zawsze możliwe jest przeciwstawienie się im indywidualnie. Państwa mogą w swej polityce dążyć do sojuszy i wyścigu zbrojeń, co może być postrzegane jako zagrożenie wymagające właściwej reakcji. Państwa nie mogą być pewne intencji innych państw, dlatego kierują się w swojej polityce zasadą ograniczonego zaufania⁶. Zlekceważenie zagrożeń mogłoby mieć katastrofalne skutki, gdyż wojna może przyjść w każdej chwili jak deszcz, a utrzymanie armii w czasie pokoju jest jak noszenie parasola w czasie niepogody⁷.

Reasumując dotychczasowe rozważania można przyjąć za T. Łoś-Nowak, że istota realizmu zamyka się zasadniczo w następujących tezach⁸: – Państwo jest najważniejszym i podstawowym uczestnikiem stosunków międzynarodowych.

---

⁴ Por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 58.

⁵ Szerzej: A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 27-35.

⁶ Szerzej: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012, s. 104-105.

⁷ J. S. Nye Jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, M. Madej (tłum.), Warszawa 2009, s. 26.

⁸ T. Łoś-Nowak, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2010, s. 32.

- Państwo w stosunkach międzynarodowych działa racjonalnie, tzn. z wielu alternatywnych rozwiązań wybiera najkorzystniejsze dla siebie, nie kierując się względem na dobro innych, a własnymi interesami.
- Kluczem wszelkich jego działań jest dążenie do przetrwania i zachowania niezależności.
- Anarchia i dystrybucja siły wymuszają strukturalny układ systemu międzynarodowego.

REALIZM TRADYCYJNY

Realizm nie jest jednolitym nurtem. Jego tradycji należy poszukiwać wśród myślicieli klasycznych, do których zaliczyć można Tukidydesa, Niccolò Machiavellego, Jana Jakuba Rousseau i Tomasza Hobbesa. Zalicza się ich do nurtu tzw. realizmu tradycyjnego. Jak uważa Michael Doyle, autorzy ci stosują różny poziom analizy⁹, stąd też w tradycyjnym realizmie można wyróżnić cztery odrębne nurty: realizm kompleksowy, którego przedstawicielem był Tukidydes, fundamentalizm, w wydaniu Niccolò Machiavellego, konstytucjonalizm, Jana Jakuba Rousseau oraz realizm strukturalny, w wydaniu Tomasza Hobbesa, który odegrał największą rolę w ukonstytuowaniu się współczesnego realizmu. Podstawowe założenia powyższych nurtów w kwestii bezpieczeństwa zestawiono w tabeli 1. Warto jednak przyjrzeć się nieco bliżej podstawowym założeniom powyższych koncepcji.

Kompleksowy charakter realizmu Tukidydesa wynika z przekonania, że charakter stosunków panujących między państwami można wyjaśnić na jednym poziomie analizy, czy to jednostki (władcy, przywódcy), czy to państwa, czy też systemu międzynarodowego. Na politykę międzynarodową wpływają jego zdaniem zarówno przywódca, charakter państwa i społeczeństwa, jak i struktura systemu międzynarodowego. Największy wpływ na politykę państw, zdaniem Tukidydesa, wywiera struktura systemu międzynarodowego, która wymusza zdobywanie przewagi nad innymi w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Przyczyny wojen na poziomie państwa leżą z kolei w różnicach kulturowych, społecznych i kulturowych między państwami będącymi stronami konfliktu¹⁰.

⁹ M. W. Doyle, *Ways of War and Peace. Realism, Liberalism, and Socialism*, New York-London 1997, s. 53.

¹⁰ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, op. cit., s. 59-60.

TAB. 1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DOTYCZĄCE BEZPIECZEŃSTWA W ODMIANACH TRADYCYJNEGO REALIZMU

Nurt realizmu	Przedstawiciel	Poziom analizy bezpieczeństwa	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Realizm kompleksowy	Tukidydes	<ul style="list-style-type: none"> - jednostka - państwo - system międzynarodowy 	<ul style="list-style-type: none"> - o bezpieczeństwie decydują: przywódcy, charakter państwa i społeczeństwa oraz struktura systemu międzynarodowego - państwa osiągają bezpieczeństwo przez maksymalizację potęgi, zdobycie przewagi nad innymi i zajmowanie wyższej pozycji w systemie międzynarodowym - przyczyną wojny leżą w różnicach kulturowych, społecznych i ustrojowych między państwami – stronami konfliktu - wpływ na bezpieczeństwo mają również działania przywódców, nie zawsze kierujących się dobrem wspólnym - wojna jest ostatecznym arbitrem rozwiązującym spory między państwami
Fundamentalizm	Niccolò Machiavelli	<ul style="list-style-type: none"> - jednostka (natura ludzka) 	<ul style="list-style-type: none"> - państwo jest dobrem najwyższym a jego pomyślność zależy w dużej mierze od władcy - silni władcy są w stanie zapewnić państwu bezpieczeństwo, zatem bezpieczeństwo zależy od natury ludzkiej jego władcy - interes państwa ma pierwszeństwo przed innymi celami, a utrzymanie potęgi państwa i trwałości władzy celem nadrzędnym - podbite państwa należy niszczyć, aby je sobie podporządkować

Nurt realizmu	Przedstawiciel	Poziom analizy bezpieczeństwa	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Konstytucjonalizm	Jan Jakub Rousseau	– państwo	<ul style="list-style-type: none"> – podstawowym gwarantem bezpieczeństwa jest państwo, a siła i potęga państwa zależy od ustroju i jego struktury – gwarantem bezpieczeństwa obywateli jest sprawiedliwa umowa społeczna – wojna jest patologią, a nie wynikiem oddziaływania natury – tylko państwa demokratyczne są w stanie uosabiać interes bezpieczeństwa – pokój może zapewnić koncepcja izolacjonistycznego pokoju lub nieprovokacyjnej obrony
Klasyczny realizm strukturalny	Tomasz Hobbes	– system międzynarodowy	<ul style="list-style-type: none"> – ludzie są sobie równi, gdy jednak pragną tego samego rywalizują ze sobą starając się sobie podporządkować lub zniszczyć, co jest źródłem zagrożeń – działaniami człowieka kierują trzy motywy: chęć zapewnienia sobie bezpieczeństwa, żądza zysku i chęć posiadania dobrej reputacji, to przekłada się również na działalność państw – obawa o życie popycha ludzi do współpracy i utworzenia państwa, które gwarantuje im wolność i bezpieczeństwo – państwa nie chcą utworzenia światowego rządu i pozbawienia siebie suwerenności – podstawą pokoju na arenie międzynarodowej jest reguła równowagi sił

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Czuputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008.

Realizm Niccolò Machiavellego określa się jako fundamentalny, bowiem w swojej teorii zajmował się on głównie metodami skutecznego oddziaływania na ludzi – czyli tym, co należy zrobić, aby zapewnić panowanie władcy, a państwu pomyślność¹¹. Interes państwa ma pierwszeństwo przed innymi celami, a utrzymanie potęgi państwa i trwałości władzy jest celem nadrzędnym. Państwo utożsamia przy tym z władcą. Machiavelli uważa, że kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa odgrywa własna armia księcia, która jest również oznaką jego samodzielności. W związku z tym wojsku trzeba przyznać wiodącą rolę w państwie, przy czym wojsko powinno jednak opierać się na własnych obywatelach, a nie na najemnikach¹².

Konstytucjonalizm Jana Jakuba Rousseau koncentruje się na państwie, jako głównym podmiocie bezpieczeństwa. Ustrój i struktura państwa decydują bowiem o jego znaczeniu na arenie międzynarodowej. Istotną rolę w jego rozważaniach dotyczących bezpieczeństwa zajmuje kwestia sprawiedliwej umowy społecznej, która prowadzi do wewnętrznej przemiany państwa i rewolucji demokratycznej. Jak zakłada Rousseau, wolność i równość wobec prawa wszystkich obywateli zagwarantuje, że państwo nie będzie dążyć do realizacji własnych celów i interesów kosztem bezpieczeństwa. Jego zdaniem wojna jest patologią i jest w sprzeczności z prawem naturalnym¹³.

Wreszcie strukturalizm Tomasza Hobbesa oparty jest na założeniach, że mechanizmy rządzące zachowaniem państw są zgodne z zasadami rządzącymi zachowaniem ludzi. Anarchia w stosunkach międzynarodowych stawia państwa w takiej samej sytuacji, jak ludzi w stanie natury. Działaniami człowieka kierują trzy motywy: chęć zapewnienia sobie bezpieczeństwa, żądza zysku i chęć posiadania dobrej reputacji, co przekłada się również na działalność państw. Hobbes, co warto podkreślić, wprowadził do stosunków międzynarodowych koncepcję dyplomacji opierającej się na równowadze sił¹⁴.

---

¹¹ Pełną wykładnię poglądów Machiavellego można znaleźć w pozycji: N. Machiavelli, *Książę*, przeł. Cz. Nanke, Kęty 2007 (lub wcześniejsze wydania).

¹² W. Rechlewicz, *Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*, Warszawa 2012, s. 131–132.

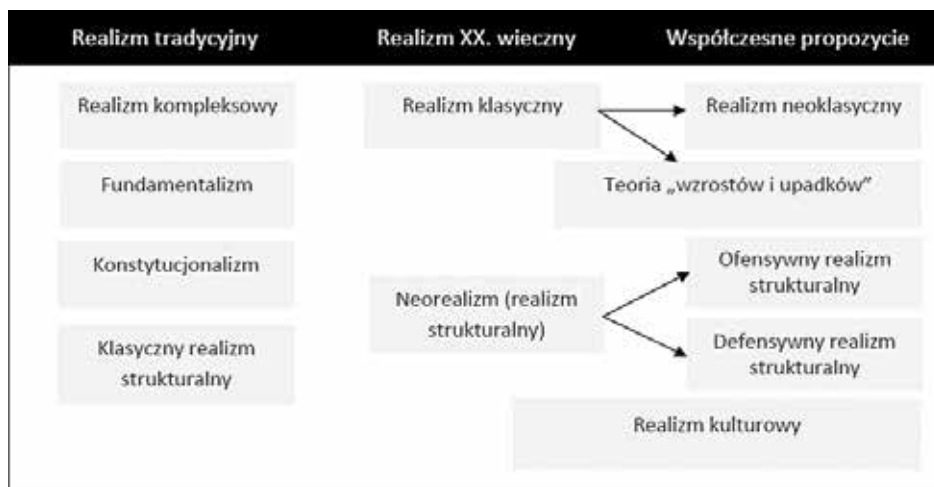
¹³ Szerzej: J.J. Rousseau, *Trzy rozprawy z filozofii społecznej*, przeł. H. Elzenberg, Warszawa 1956, J.J. Rousseau, *Umowa społeczna. List o widowiskach*, tłum. A. Peretiatkiewicz, W. Bieńkowska, Warszawa 2010.

¹⁴ Szerzej koncepcja Hoobesa: T. Hobbes, *Lewiatan*, tłum. C. Znamierowski, Warszawa 1954.

WSPÓŁCZESNE NURTY REALIZMU

Współczesny realizm, jako teoria stosunków międzynarodowych narodził się w latach 40. i 50. ubiegłego wieku. Podobnie jak realizm tradycyjny, nie jest to jednolity nurt teoretyczny. Realizm współczesny jest nurtem szerokim i wielowątkowym, którego propozycje paradygmatyczne odwołują się do wielu tradycji. Trudno je zatem sklasyfikować. Colin Elman, charakteryzując współczesne koncepcje realistyczne wymienia ich sześć odmian: realizm klasyczny i neorealizm (jako koncepcje XX. wieczne), oraz współczesne cztery propozycje – realizm „wzrostów i upadków”, neoklasyczny, strukturalny ofensywny i strukturalny defensywny¹⁵. Można do nich zaliczyć jeszcze realizm kulturowy, który jest traktowany marginalnie, ale warty do zasygnalizowania z perspektywy przeniesienia ciężaru współczesnych zagrożeń na kwestie kulturowe i cywilizacyjne.

RYC. 1. MAPA ODMIAN TEORETYCZNYCH W RAMACH REALIZMU

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Czaputowicz, 2008; J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012; C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

Mapę nurtów i odmian konstruktów teoretycznych w obrębie współczesnego realizmu zestawiono na rycinie 1. Podobnie jak w przypadku realizmu klasycznego warto przyjrzeć się nieco bliżej powyższym koncepcjom.

Realizm klasyczny to pierwszy ze współczesnych nurtów realizmu politycznego. Za jego początek uważa się rok 1939, w którym ukazała się

¹⁵ C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

książka Edwarda Halletta Carr'a *The Twenty Years Crisis*¹⁶. Do przedstawicieli tego nurtu zalicza się również Reinholda Niebuhr i Hansa Morgenthau. Realizm w klasycznym wydaniu odwołuje się do naturalizmu, a przede wszystkim istoty, złożoności i ułomności ludzkiej natury. Agresja tkwiąca w ludzkiej naturze jest przyczyną wszelkich konfliktów. Reinhold Niebuhr twierdził, że człowiek żyje w poczuciu ciągłego zagrożenia i braku bezpieczeństwa, którego nie jest w stanie nigdy zaspokoić¹⁷. Dążenie do pozyskania jak największej potęgi i dominacji nad innymi, zakorzenione jest w biologii i psychice człowieka, przez co stanowi siłę napędową społeczności¹⁸. Przekłada się to również na państwa, które ścierają się ciągle w swoich dążeniach do rozbudowy własnej potęgi. Brak instytucji, która na poziomie międzynarodowym odpowiadałaby rządowi w państwie, pozwala swobodnie działać owym rządóm¹⁹. Potęga określa zatem relacje między państwami, a jej akumulacja jest celem w samym w sobie. Państwa walczą o zasoby i przetrwanie we wrogim środowisku, tak jak żywe organizmy walczą o byt. Podbój jest premią daną przez naturę tym narodom, których cechy narodowe najlepiej przystosowują do wygrywania wojen²⁰.

Zdaniem Morgenthau, motywem działania państwa jest zwykle obawa przed utratą stanu posiadania, oczekiwanie korzyści lub chęć budzenia respektu. W zależności od tych motywów państwo dąży albo do utrzymania siły, prowadząc politykę *status quo*, albo do zwiększenia siły, prowadząc politykę imperialną, albo do demonstracji siły i budowania prestiżu państwa. Z kolei w stosunkach wewnętrznych państwo kontroluje za pomocą norm społecznych i prawa przebieg procesów społecznych i w ten sposób utrzymuje porządek. W stosunkach między innymi państwami mechanizmem powstrzymującym innych od użycia siły i agresji jest mechanizm równowagi sił²¹.

¹⁶ E. H. Carr, *The Twenty Years Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, New York: St Martin's Press 1939/1946.

¹⁷ R. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, New York: Charles Scribner's Sons 1932, s. 42.

¹⁸ H.J. Morgenthau, *Scientific Man vs Power Politics*, Chicago: University of Chicago Press 1946, s. 200.

¹⁹ C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, op. cit., s. 17.

²⁰ B. A. Thayer, *Bringing in Darwin. Evolutionary Theory, Realism and International Politics*, "International Security" 200, t. 25, nr 2, s. 124-151.

²¹ Za: J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 78.

TAB. 2. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DOTYCZĄCE BEZPIECZEŃSTWA W ODMIANACH REALIZMU XX WIEKU

Nurt (odmiana) realizmu	Główni przedstawiciele	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Realizm klasyczny	Reinhold Niebuhr Hans Morgenthau	<ul style="list-style-type: none"> - bezpieczeństwo związane jest z naturą człowieka, który żyje w poczuciu ciągłego zagrożenia (mechanizm ten przenosi się na funkcjonowanie państwa) - państwo w swojej polityce bezpieczeństwa dąży albo do utrzymania siły, prowadząc politykę status quo, albo do zwiększenia siły, prowadząc politykę imperialną, albo do demonstacji siły i budowania prestiżu państwa - potęga określa relacje między państwami, a jej akumulacja jest celem w samym w sobie - podstawą bezpieczeństwa międzynarodowego jest mechanizm równowagi sił - państwo kontroluje za pomocą norm społecznych i prawa przebieg procesów społecznych i w ten sposób utrzymuje porządek i zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne
Neorealizm (realizm strukturalny)	Kenneth Waltz	<ul style="list-style-type: none"> - głównymi aktorami na scenie międzynarodowej są państwa, a sam system jest anarchiczny - struktura systemu popycha państwa do konkurencji i rywalizacji i daje początek wojnom - największej ofiar ludzkich pochłania przemoc nie zewnętrzna co wewnętrzna - potęga militarna jest instrumentem realizacji celu głównego jakim jest bezpieczeństwo, ale nie celem samym w sobie, bowiem zarówno jej brak, jak i nadmiar mogą być szkodliwe - podstawą bezpieczeństwa międzynarodowego jest mechanizm równowagi sił - istotnym czynnikiem bezpieczeństwa jest biegunowość systemu międzynarodowego (najbardziej) stabilnym i dającym poczucie bezpieczeństwa jest system dwubiegunowy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Czuputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008; J. Czuputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012; C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

Neorealizm (realizm strukturalny), to odmiana realizmu, której podstawowe założenia zawarte zostały w pracy Kennetha Waltza *Theory of International Politics*²². W realizmie strukturalnym eksponuje się znaczenie struktury systemu międzynarodowego w zachowaniach państw. Zdaniem K. Waltza, struktura systemu determinuje możliwości państwa oraz sposób prowadzenia przez niego polityki zagranicznej²³. Państwa są głównymi aktorami na scenie międzynarodowej i koncertują swoje działania na równowadze zdolności militarnych. Koncepcja ładu politycznego jest dycho- tomiczna: wewnątrz państwa występuje hierarchia zapewniająca porządek, a na zewnątrz anarchia, która oznacza brak władzy nadrzędnej. W tej sytuacji celem działalności państw jest przetrwanie, a instrumentem jego realizacji – mechanizm równowagi sił²⁴. Zdaniem Kennetha Waltza, przemoc nie jest wyłącznie domeną stosunków międzynarodowych, bowiem najwięcej ofiar ludzkich pochłania przemoc wewnętrzna (np. działania Stalina wobec mieszkańców Związku Radzieckiego czy eksterminacja Żydów przez Hitlera)²⁵. Dla przedstawicieli realizmu strukturalnego istotnym czynnikiem bezpieczeństwa jest struktura systemu międzynarodowego, a właściwie jego hierarchia, w której jedne państwa są mocarstwami, inne zaliczane są do kategorii średnich państw, a jeszcze inne do państw małych. Stąd na zachowanie państw na arenie międzynarodowej wpływa ich miejsce w hierarchii. Struktura systemu popycha państwa do konkurencji i rywalizacji, i daje początek wojnom. Potęga militarna jest instrumentem realizacji celu głównego jakim jest bezpieczeństwo, ale nie celem samym w sobie, bowiem zarówno jej brak, jak i nadmiar mogą być szkodliwe²⁶. W realizmie strukturalnym istotnym elementem bezpieczeństwa jest biegunowość systemu międzynarodowego. Z punktu widzenia rozkładu siły system może być jednobiegunowy, dwubiegunowy i wielobiegunowy. W systemie wielobiegunowym liczba kombinacji potencjalnych par konfliktów jest większa²⁷,

²² K. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA 1979, wydanie polskie: K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, tł. Renata Włoch, Warszawa 2010.

²³ T. Łoś-Nowak, *Współczesne Stosunki Międzynarodowe*, Wrocław 2010, s. 40.

²⁴ K. Waltz, *Man, the State, and War. A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press 1959, s. 173.

²⁵ K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, tł. Renata Włoch, Warszawa 2010, s. 107.

²⁶ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, op. cit., s. 114.

²⁷ Liczba możliwych par konfliktu liczona jest według wzoru: $n(n-1)/2$, czyli przy dwóch aktorach występuje jedna, przy trzech – trzy, przy czterech – sześć, przy

zatem większa jest możliwość wybuchu potencjalnych konfliktów. Ponadto w systemie wielobiegunowym podtrzymywanie równowagi sił odbywa się poprzez środki wewnętrzne, czyli zwiększanie potencjału militarnego, a w systemie wielobiegunowym poprzez zewnętrzne, czyli tworzenie sojuszy wojskowych (często niestabilnych i uzależniających państwa od siebie). Stąd bardziej stabilnym okazuje się system dwubiegunowy²⁸.

Podstawowe założenia realizmu klasycznego i neorealizmu zestawiono w tabeli 2.

Współcześnie na gruncie neorealizmu pojawiły się dwa główne stanowiska ontologiczne: ofensywny realizm strukturalny i defensywny realizm strukturalny. Przedstawiciele realizmu defensywnego i ofensywnego inaczej postrzegają i interpretują sposób, w jaki państwa zapewniają sobie bezpieczeństwo.

Realisci defensywni uważają, że głównym celem państw jest przetrwanie i zachowanie *status quo*, a nie dążenie do maksymalizacji swej potęgi. Defensywni realisci przyjmują założenie, że państwa podejmują kroki ostrożne, mało ryzykowne. Zdaniem Roberta J. Arta „(...) większość państw przez większość czasu cieszy się pewnym poziomem bezpieczeństwa”²⁹. Takie państwa nie prowadzą przez to polityki ekspansjonistycznej, bowiem byłoby to dla nich bezcelowe, a wręcz ryzykowne. Państwa dążą za to do posiadania potęgi odpowiedniej dla zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Są „defensywnymi pozycjonistami” i bronią tego, co już posiadają i nie są wcale skłonne do podejmowania ryzykownych działań³⁰. Najlepiej znaną wersją defensywnego realizmu strukturalnego jest teoria „równowagi zagrożeń” Stephena Walta. Jego zdaniem, „(...) aby się chronić w warunkach anarchii, państwa zawierają sojusze. O ich postępowaniu decydują odczuwane przez nich zagrożenia, przy czym potęga innych podmiotów jest zaledwie jednym z uwzględnianych w ich kalkulacji”³¹. Państwa podejmują działania równoważące nie wobec siły, ale wobec za-

---

pięciu – dziesięć możliwych relacji między państwami (w tym potencjalnych źródeł konfliktu).

²⁸ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 185-186.

²⁹ Robert J. Art, *The Role of Military Power in International Relations*, [w:] B. T. Trout, J. E. Harf (red.), *National Security Affairs: Theoretical Perspectives and Contemporary Issue*, New York: National Strategy Information Centre 1982, s. 14.

³⁰ Zob. J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, op. cit., s. 117-118.

³¹ S. Walt, *The Origins of Alliance*, Ithaca NY: Cornell University Press 1987, s. 10.

grożenia spowodowanego przez innych³². Oceniając zagrożenie państwa biorą pod uwagę względną potęgę innych państw, ale ponadto ich bliskość, intencje oraz panujący poziom równowagi między agresją a obroną. Sam system wykazuje tendencje, by przyjmować układ dwustronny, pomiędzy którym nawiązuje się równowaga i nie dochodzi do hegemonii jednej ze stron³³. Ponadto realisci defensywni twierdzą, że skutki międzynarodowej anarchii można osłabić, chociażby poprzez silną tożsamość narodową, a cele i preferencje państw nie muszą być wcale konfliktowe i z góry nie można zakładać najgorszego scenariusza, zakładającego agresję, która nikomu nie służy (państwom zależy bardziej na równowadze sił niż na maksymalizacji potęgi) i przynosi długookresowe szkody³⁴.

Z kolei realizm ofensywny uznaje, że państwa znajdują się w pułapce zastawionej przez system międzynarodowy. Dążąc do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, państwa działają na rzecz maksymalizacji swojej potęgi, są rządne władzy, każde z nich chce być najsilniejsze. Dążą do owej maksymalizacji siły, gdyż nie wiedzą, kiedy pojawi się na arenie międzynarodowej nowe, zagrażające im mocarstwo. Zatem to system anarchistyczny zmusza państwa do maksymalizacji swojej potęgi, nawet jeżeli nie jest to zgodne z ich potrzebami, czy pragnieniami³⁵. Potęga, w tym potęga militarna jest środkiem służącym do zapewnienia bezpieczeństwa (im większa potęga tym większa gwarancja bezpieczeństwa). Silne państwo ochroni się przed skutkami wojny, ale państwo, które nie rozwija swojej potęgi naraża się na niebezpieczeństwo³⁶.

Głównym przedstawicielem realizmu ofensywnego jest John Mearsheimer³⁷. Jego teoria opiera się na pięciu założeniach: 1) system międzynarodowy jest anarchistyczny, 2) mocarstwa ze swej natury mają pewną ofensywną

³² Ibidem, s. 21.

³³ S. Walt, *Containing Rogues and Renegades: Coalition and Counterproliferation*, [w:] W. A. Utgoff (red.), *The Coming Crisis: Nuclear Proliferation, U. S. Interests and World Order*, Cambridge, MA: MIT Press 2000, s. 200-201.

³⁴ J. W. Taliaferro, *Security Seeking under Anarchy. Defensive Realism Revisited*, "International Security" 200/2001, t. 25, nr 3, s. 159.

³⁵ A. Wolfers, *The Pole of Power and the Pole of Indifference*, "World Politics" 1951, t. 4, nr 1, s. 42.

³⁶ Zob. J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, op. cit., s. 120.

³⁷ Założenia swojej teorii zawarł w książce: J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton 2001.

zdolność militarną, mogą zatem nawzajem się niszczyć, 3) państwa nigdy nie mogą być pewne zamiaru innych państwa, 4) podstawowym celem mocarstw jest przetrwanie, 5) mocarstwa są podmiotami racjonalnymi³⁸. Mearsheimer nie zakłada jednak w swojej teorii, że państwa są bezmyślnymi agresorami, żądnymi własnej potęgi. Maksymalizują względną potęgę, wiedząc kiedy mogą podążać do przodu, a kiedy się cofnąć, łącząc w swoich działaniach inteligencję z energią³⁹. Nigdy jednak nie wiadomo, kiedy pojawi się mocarstwo rewizjonistyczne, dlatego państwa muszą być na to zawsze przygotowane i dysponować przez to odpowiednią potęgą⁴⁰.

Zdaniem realistów ofensywnych, państwa na arenie międzynarodowej realizują w dziedzinie bezpieczeństwa dwa rodzaje strategii: 1) mających na celu zapobieżenie naruszeniu równowagi sił (przyłączanie się do różnych koalicji, do silniejszego państwa, przerzucanie na innych ciężaru stawiania czoła potencjalnemu agresorowi); 2) mających na celu zwiększenie własnej potęgi (wojna, szantaż, nęcenie i osłabianie, wykrwawianie)⁴¹.

Realizm „wzrostów i upadków” jest odmianą realizmu opartą o teorię „wzrostów i upadków”, przy czym nawiązuje również do teorii przechodniości potęgi i teorii dynamicznych zróżnicowań. Zgodnie z teorią „wzrostów i upadków” reguły i funkcjonowanie systemu międzynarodowego są zdeterminowane przez to, czego chce czołowe, najpotężniejsze państwo. Przynosi to dominującemu mocarstwu korzyści, przez co do zajęcia czołowego miejsca na arenie międzynarodowej dążą i inne mocarstwa. Teoria ta opiera się również na założeniu cykliczności w dążeniu do przywództwa w świecie. Zgodnie z nim, państwa osiągają pozycję przywódczą, potem ją tracą i znowu dążą do dominacji. Szczególną uwagę poświęca się w teorii wybuchom wojen między mocarstwami, których efektem jest często zmiana lidera światowego. W sytuacji, gdy zmniejsza się różnica w potędze mocarstw, może to świadczyć o rychłym wybuchu wojny⁴².

Najbardziej znanym dziełem tego nurtu realizmu jest *War and Change in World Politics* Roberta Gilpina. Gilpin rozróżnia trzy rodzaje struktury systemu międzynarodowego: imperialistyczną (hegemonistyczną), dwu-

³⁸ Ibidem, s. 30-31.

³⁹ Porównaj Ibidem: s. 37-40.

⁴⁰ Ibidem, s. 42.

⁴¹ Zob. J. Czuputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, op. cit., s. 121.

⁴² C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, op. cit., s. 24-25.

biegunową (dominującą rolę odgrywają dwa mocarstwa) i równowagi sił (trzy państwa lub więcej kontrolują się nawzajem). Gdy zmienia się struktura systemu międzynarodowego zachwiane zostaje bezpieczeństwo, bowiem zmienia się również układ sił. Zmianę systemu rozpoczyna stan zakłócenia równowagi, którą Gilpin definiuje jako „(...) sytuację, w której rozwój ekonomiczny, polityczny bądź technologiczny znacznie zwiększył potencjalne korzyści lub zmniejszył potencjalne koszty zmiany systemu międzynarodowego dla jednego lub większej liczby państw”⁴³. Zmiana systemu opiera się zatem na kalkulacji korzyści i kosztów prowadzenia alternatywnych polityk. Mechanizm zmiany ma charakter cykliczny. Gilpin uważa, że podstawowy charakter stosunków międzynarodowych pozostaje niezmienny od stuleci, stąd też jego koncepcja może mieć zastosowanie do znacznej części ludzkiej historii.

Na gruncie realizmu „wzrostów i upadków” sięga się często do teorii przechodniości potęgi A. F. K. Organskiego. Upatruje on przyczyn wojen o światowe przywództwo nie w kalkulacji korzyści i kosztów, a w zróżnicowanym tempie rozwoju. Rozbieżność w czasie dokonywania się industrializacji w poszczególnych państwach skutkuje zmianą ich statusu na arenie międzynarodowej, co w porównaniu z teorią Gilpina znacznie ogranicza czas jej zastosowania do analizy stosunków na arenie międzynarodowej w perspektywie historycznej⁴⁴.

Wśród najnowszych teorii na uwagę zasługuje teoria dynamicznych zróżnicowań Dale’a Copelanda. Zgodnie z nią, wszelkie wojny są wszczynane przez dominujące potęgi wojskowe obawiające się utraty swojej pozycji. Potęga jest narzędziem zapewniającym państwu przetrwanie, nie zaś dostosowanie stanu stosunków międzynarodowych do interesu państw dominujących⁴⁵.

Realizm neoklasyczny, nawiązujący między innymi do dziedzictwa Edwarda H. Carra, pojawił się jako odpowiedź na zbyt radykalne w wielu kwestiach stanowisko neorealistów, głównie przedstawicieli strukturalnego realizmu defensywnego. Z perspektywy realistów neoklasycznych, realizm defensywny przywiązuje zbyt duże znaczenie dążeniom państw do utrzymania *staus quo*, a zbyt małe do motywów działania. Ich zdaniem, między czynnikami systemowymi, takimi jak rozkład potęgi a zachowa-

⁴³ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, New York – Cambridge 1981, s. 28.

⁴⁴ Szerzej: J. F. A. Organski, *World Politics*, wyd. II, New York: Knopf, 1968.

⁴⁵ Zob. D. Copeland, *The Origins of Major War*, Ithaca, NY: Cornell University Press 2001.

niem państwa w polityce zagranicznej istotny wpływ odgrywają uwarunkowania wewnętrzne. Anarchia jest warunkiem umożliwiającym zachodzenie pewnych zjawisk, a nie niezależną zmienną przyczynową⁴⁶.

Istotne znaczenie dla międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa ma struktura państwa oraz struktura i zakres jego władzy nad społeczeństwem, które umożliwiają pozyskanie narodowych zasobów na rzecz prowadzenia polityki zagranicznej. Państwa o podobnej wielkości i potencjale, lecz o odmiennej strukturze i stosunku władzy, mogą w swojej polityce zagranicznej postępować inaczej⁴⁷. Państwa poszukują nie tyle bezpieczeństwa, co właściwej odpowiedzi na niepewność, jaką niesie ze sobą międzynarodowa anarchia. Potęga jest wykorzystywana w bezpośrednim działaniu państw na arenie międzynarodowej, odnosi się do ich zdolności i zasobów, za pomocą których mogą oddziaływać na inne państwa⁴⁸. Celem państw nie jest maksymalizacja potęgi czy zasobów, a maksymalizacja wpływu, będącego rezultatem ekspansji terytorialnej. Potęga jest jednak instrumentem, za pomocą którego państwa realizują swoje cele polityczne, przy czym nie liczy się tyle potęga obiektywna, ale jej postrzeganie przez decydentów, dokonujących wyborów w imieniu państwa. Politykę zagraniczną prowadzą bowiem rządy, a nie państwa. Liczy się zatem zdolność przywódców do mobilizowania zasobów ludzkich i materialnych na rzecz realizacji celów danego państwa⁴⁹. Dotyczy to również kwestii bezpieczeństwa.

Ważną rolę w rozwoju koncepcji odegrał Randall Schweller i jego teoria równowagi interesów, zgodnie z którą państwa dzielą się według tego, czy i w jakim stopniu głównym motywem ich działań jest lęk i żądza zdobyczy. W tym ujęciu państwa racjonalnie kształtują swoją politykę zagraniczną opierając się na czynnikach potęgi i interesów⁵⁰.

⁴⁶ Zob. J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, op. cit., s. 122.

⁴⁷ G. Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” 1988, t. 51, nr 1, s. 146-147.

⁴⁸ W. C. Wohlforth, *The Elusive Balance: Power and Perception Turing the Cold War*, Ithaca: Cornell University Press 1993, s. 4.

⁴⁹ Thomas J. Christensen definiuje potęgę narodową jako zdolność przywódców do mobilizowania ludzkich i materialnych zasobów państwa na rzecz inicjatyw w dziedzinie bezpieczeństwa. T. J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton: Princeton University Press 1996, s. 11.

⁵⁰ Za: C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, op. cit., s. 26.

Omawiając podstawowe nurty, czy odmiany współczesnego realizmu nie sposób jest pominąć realizmu kulturowego. Nurt ten jest pochodną teorii zderzenia cywilizacji Samuela Huntingtona⁵¹. Huntington twierdzi, że obecnie może dochodzić do poważnych konfliktów nie pomiędzy państwami a pomiędzy poszczególnymi cywilizacjami, wśród których wymienia cywilizacje: afrykańską, buddyjską, chińską, hinduistyczną, islamską, latynoamerykańską, japońską, prawosławną i zachodnią. Kraje, w których przebiegają linie podziałów międzycywilizacyjnych, Huntington nazywa rozszczępionymi i to właśnie one są najbardziej narażone na konflikty. Zdaniem Huntingtona o kształcie współczesnego systemu międzynarodowego decydują czynniki kulturowe i religijne, które zbliżają niektóre państwa do siebie.

Porządek międzynarodowy powstały po zimnej wojnie nie jest wynikiem zwycięstwa ideologii Zachodu, lecz wynikiem utraty przez Zachód roli dominującego aktora na arenie międzynarodowej. W nowej sytuacji politycznej dominującą rolę odgrywać będą cywilizacje niezachodnie⁵². Państwa narodowe pozostają nadal głównymi aktorami na arenie międzynarodowej, nie mniej jednak konflikty na arenie międzynarodowej pojawiać się będą między narodami i grupami reprezentującymi różne cywilizacje. Politykę światową zdominują zderzenia między cywilizacjami⁵³.

Większość państw jest jego zdaniem heterogeniczna, to znaczy zamieszkują je co najmniej dwie grupy etniczne, rasowe bądź religijne, między którymi dochodzi do różnego rodzaju konfliktów. W niektórych państwach występują ponadto silne podziały o podłożu kulturowym między przedstawicielami tej samej cywilizacji (np. była Czechosłowacja, Kanada) lub podziały cywilizacyjne, które mogą stać się zarzewiem poważnych konfliktów wewnętrznych. Silne konflikty na tle różnic cywilizacyjnych wystąpiły chociażby w krajach utrzymywanych jako jedna całość przez reżimy komunistyczne podczas zimnej wojny (była Jugosławia i były ZSRR), doprowadzając w konsekwencji do ich rozpadu⁵⁴.

Teoria Huntingtona spotkała się z licznymi głosami krytyki i jak podkreśla J. Czaputowicz trudno jest mówić o niej w kategoriach paradygma-

⁵¹ Teorię zasygnalizował w artykule z 1993 pt. „Zderzenie cywilizacji?” w „Foreign Affairs”. Polskie tłumaczenie: Samuel P. Huntington, *Wojna cywilizacji?*, „Res Publica Nowa”, nr 2(65), luty 1994.

⁵² Zob.: J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 206–207.

⁵³ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 2007, s. 69.

⁵⁴ Szerzej: Ibidem, s. 221–224.

tu⁵⁵. Nie mniej jednak jest to ciekawy głos w dyskusji na temat kształtu współczesnego systemu międzynarodowego i czynników, które wpływają na jego trwałość i bezpieczeństwo.

Realizm, jak zaznaczono wcześniej nie jest jednolitą koncepcją⁵⁶, nie mniej jednak z przeglądu jego podstawowych nurtów wynika, że był i jest nadal jednym z głównych konstruktów, za pomocą którego próbuje się wyjaśnić mechanizm rządzący bezpieczeństwem na arenie międzynarodowej. Centralnym punktem jego zainteresowań w kwestii bezpieczeństwa pozostaje nadal państwo w kontekście anarchii systemu międzynarodowego. Realizm, jako teoria o silnie pozytywistycznym nachyleniu poszukuje uniwersalnych praw i teorii, które mogłyby wyjaśnić istotę bezpieczeństwa, ale głównie w jego polityczno-militarnym wymiarze. Słabością realizmu z perspektywy współczesnego sposobu postrzegania bezpieczeństwa pozostaje nieuwzględnienie lub marginalizowanie innych podmiotów bezpieczeństwa zarówno nad, jak i pod poziomem państwa, w tym bezpieczeństwa personalnego. Marginalizowana jest również przez realistów kwestia zagrożeń pozamilitarnych, które mimo wszystko wywierają coraz większy wpływ na politykę bezpieczeństwa państwa, nie tylko w jego wymiarze wewnętrznym. Charakterystykę podstawowych założeń poszczególnych współczesnego nurtów realizmu zestawiono w tabeli 3.

---

⁵⁵ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, op. cit., s. 208.

⁵⁶ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo socjalne, społeczne a bezpieczeństwo społeczne państwa w ujęciu systemowym i sekurytyzacji*, [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju*, Chrabkowski i in. (red.), Gdynia 2015, s. 474.

TAB. 3. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DOTYCZĄCE BEZPIECZEŃSTWA W ODMIANACH REALIZMU XX WIEKU

Nurt (odmiana) realizmu	Główni przedstawiciele	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Defensywny realizm strukturalny	Stephen Walt	<ul style="list-style-type: none"> - głównym celem państw jest przetrwanie i zachowanie status quo, a nie dążenie do maksymalizacji swej potęgi - państwa dążą do posiadania potęgi odpowiedniej dla zapewnienia sobie bezpieczeństwa i nie podejmują ryzykownych działań - podstawową teorią wyjaśniającą mechanizmy bezpieczeństwa państwa jest teoria równoważenia zagrożenia - zgodnie z nią państwa podejmują działania równoważące nie wobec siły, ale wobec zagrożenia spowodowanego przez innych - państwa dążą do równowagi sił bowiem agresja jest ryzykowna, nikomu nie służy i może przynieść długookresowe szkody
Ofensywny realizm strukturalny	John Mearsheimer	<ul style="list-style-type: none"> - dążąc do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, państwa działają na rzecz maksymalizacji swojej potęgi, są rządne władzy, każde z nich chce być najsilniejsze - nigdy jednak nie wiadomo, kiedy pojawi się mocarstwo rewizjonistyczne, dlatego państwa muszą być na to zawsze przygotowane i dysponować przez to odpowiednią potęgą - potęga, w tym potęga militarna jest głównym środkiem służącym do zapewnienia bezpieczeństwa (im większa potęga tym większe gwarancja bezpieczeństwa) - silne państwo ochroni się przed skutkami wojny, ale państwo, które nie rozwija swojej potęgi naraża się na niebezpieczeństwo - bezpieczeństwo można osiągnąć stosując dwa rodzaje strategii: równoważenia sił oraz zwiększenia własnej potęgi

Nurt (odmiana) realizmu	Główni przedstawiciele	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Realizm „wzrostów i upadków”	Robert Gilpin Dale Copeland	<ul style="list-style-type: none"> - system międzynarodowy jest zdeteminowany przez to, czego chce czołowe, najpotężniejsze państwo - mocarstwa dążą do zdobycia czołowej pozycji w świecie, stąd często dochodzi między nimi do wojen - w sytuacji, gdy zmniejsza się różnica w potęgze mocarstw, może to świadczyć o rychłym wybuchu wojny - zmiana lidera światowego ma charakter cykliczny - zmiana systemu może opierać się na kalkulacji korzyści i kosztów prowadzenia alternatywnych polityk lub różnicowania w tempie rozwoju poszczególnych państw - wojny mogą być też konsekwencją obawy dominujących potęg militarnych w utracie swojej pozycji na arenie międzynarodowej
Realizm neoklasyczny	Randal Schweller William Wohlforth Thomas J. Christensen	<ul style="list-style-type: none"> - między czynnikami systemowymi, takimi jak rozkład potęgi, a zachowaniem państwa w polityce zagranicznej istotny wpływ odgrywają uwarunkowania wewnętrzne - istotne znaczenie dla międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa ma struktura państwa oraz struktura i zakres jego władzy nad społeczeństwem - potęga jest wykorzystywana w bezpośrednim działaniu państw na arenie międzynarodowej, odnosi się do ich zdolności i zasobów, za pomocą których mogą oddziaływać na inne państwa - potęga narodowa to zdolność przywódców do mobilizowania ludzkich i materialnych zasobów państwa na rzecz inicjatyw w dziedzinie bezpieczeństwa - zatem ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa odgrywają przywódcy działający w imieniu państwa

Nurt (odmiana realizmu)	Główni przedstawiciele	Podstawowe założenia dotyczące bezpieczeństwa
Realizm kulturowy	Samuel Huntington	<ul style="list-style-type: none"> - o kształcie współczesnego systemu międzynarodowego decydują głównie czynniki kulturowe i religijne - państwa narodowe pozostają nadal głównymi aktorami na arenie międzynarodowej nie mniej jednak obecnie może dochodzić do poważnych konfliktów nie pomiędzy państwami a pomiędzy poszczególnymi cywilizacjami - konflikty te pojawiać się mogą również wewnątrz państw, które w zdecydowanej większości są heterogeniczne - najbardziej narażone na konflikty są tzw. państwa rozszczerpione znajdujące się na styku cywilizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008; J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012; C. Elman, *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

PODSUMOWANIE

Paradygmat realistyczny, wyrosły na postwestwalskiej wizji stosunków międzynarodowych, wytyczał główne kierunki myślenia o bezpieczeństwie w okresie zimnej wojny, ale równie i dzisiaj jest dominującą koncepcją, za pomocą której tłumaczy się istotne kwestie bezpieczeństwa międzynarodowego. Konsekwencją tego było i jest w teorii stosunków międzynarodowych państwowcentryczne podejście do powyższego pojęcia, a także przyjęcie terminu „bezpieczeństwo narodowe” jako podstawowej kategorii pojęciowej. W okresie zimnej wojny bezpieczeństwo odnoszono prawie wyłącznie do sfery militarnej (polityczno-wojskowej), a zagrożenie rozumiano przede wszystkim jako niebezpieczeństwo agresji zbrojnej ze strony innych państw, stanowiącej najbardziej realne zagrożenie dla przetrwania danego państwa w jego dotychczasowym kształcie⁵⁷. W polityce międzynarodowej dominowało przekonanie, że państwa mogą uzyskiwać określony stan bezpieczeństwa poprzez działania samodzielne, polegające na rozwoju własnej potęgi militarnej i rozbudowie potencjału wojskowego⁵⁸. W późniejszym okresie zimnej wojny koncepcja ta uległa modyfikacji i w pracach neorealistów pojawiło się twierdzenie, że podstawowym sposobem zwiększenia potęgi jest agregacja sił kilku państw w drodze zawierania sojuszy militarnych⁵⁹, nie mniej jednak nie wpłynęło to w zasadniczy sposób na istotę podejścia do problematyki bezpieczeństwa, głównie w jego sferze teoretycznej i ontologicznej. Zawężenie bezpieczeństwa w sferze podmiotowej i przedmiotowej staje się główną przesłanką do krytyki realizmu we współczesnych rozważaniach nad bezpieczeństwem. Zawężenie to decyduje, że w realizmie brak jest miejsca na zajęcie się problemem chociażby bezpieczeństwa personalnego czy też traktowania ważnych kwestii bezpieczeństwa jak chociażby bezpieczeństwo ekologiczne, społeczne i kulturowe w sposób marginalny. Zmiana sposobu podejścia do bezpieczeństwa stała się możliwa dzięki większemu zainteresowaniu i ewolucji teorii liberalnych, a także rozwojowi teorii konstruk-

⁵⁷ Zob. M. Pietraś, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa in statu nuscendi*, [w:] „Sprawy międzynarodowe” 1997, nr 2.

⁵⁸ Por. B. Buzan, *People, States and Fear: the National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991, s. 249.

⁵⁹ Zob. S. P. Sałajczyk, *Wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] E. Holiżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2001, E. Saraz, *The New Demensions of Security*, [w:] „Foreign Policy Review” 2003, t. 2, nr 1.

tywistycznych i krytycznych studiów nad bezpieczeństwem, co w dobie pluralizmu w naukach społecznych nie wyklucza, by teorie wyrosłe na gruncie realizmu politycznego były inspiracją i uzupełnieniem pełnego obrazu i sposobu podejścia do kwestii bezpieczeństwa również i dzisiaj.

BIBLIOGRAFIA

1. Art R. J., *The Role of Military Power in International Relations*, [w:] B. T. Trout, J. E. Harf (red.), *National Security Affairs: Theoretical Perspectives and Contemporary Issue*, New York: National Strategy Information Centre 1982.
2. Buzan B., *People, States and Fear: the National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1991.
3. Carr E. H., *The Twenty Years Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, New York: St Martin's Press 1939/1946.
4. Christensen T. J., *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton: Princeton University Press 1996.
5. Copeland D., *The Origins of Major War*, Ithaca, NY: Cornell University Press 2001.
6. Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008.
7. Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012.
8. Doyle M. W., *Ways of War and Peace. Realism, Liberalism, and Socialism*, New York-London 1997.
9. Elman C., *Realizm*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.
10. Gierszewski J., *Bezpieczeństwo socjalne, społeczne a bezpieczeństwo społeczne państwa w ujęciu systemowym i sekurytyzacji*, [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju*, Chrabkowski i in. (red.), Gdynia 2015
11. Gilpin R., *War and Change in World Politics*, New York – Cambridge 1981.
12. Hobbes T., *Lewiatan*, tłum. C. Znamierowski, Warszawa 1954.
13. Huntington S. P., *Wojna cywilizacji?*, „Res Publica Nowa”, nr 2(65), luty 1994.
14. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 2007.

15. Łoś-Nowak T., *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2010.
16. Machiavelli N., *Książe*, przeł. Cz. Nanke, Kęty 2007.
17. Mearsheimer J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton 2001.
18. Morgenthau H.J., *Scientific Man vs Power Politics*, Chicago: University of Chicago Press 1946.
19. Morgenthau H. J., *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967.
20. Niebuhr R., *Moral Man and Immoral Society*, New York: Charles Scribner's Sons 1932.
21. Nye Jr. J. S., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, M. Madej (tłum.), Warszawa 2009.
22. Organski J. F. A., *World Politics*, wyd. II, New York: Knopf, 1968.
23. Pietraś M., *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa in statu nascendi*, [w:] „Sprawy międzynarodowe” 1997, nr 2.
24. Rechlewicz W., *Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*, Warszawa 2012.
25. Rose G., *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” 1988, t. 51, nr 1.
26. Rousseau J.J., *Trzy rozprawy z filozofii społecznej*, przeł. H. Elzenberg, Warszawa 1956.
27. Rousseau J.J., *Umowa społeczna. List o widowiskach*, tłum. A. Peretiatkiewicz, W. Bieńkowska, Warszawa 2010.
28. Sałajczyk S. P., *Wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] E. Holizak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2001.
29. Saraz E., *The New Demensions of Security*, [w:] „Foreign Policy Review” 2003, t. 2, nr 1.
30. Taliaferro J. W., *Security Seeking under Anarchy. Defensive Realism Revisited*, „International Security” 200/2001, t. 25, nr 3.
31. Thayer B. A., *Bringing in Darwin. Evolutionary Theory, Realism and International Politics*, „International Security” 200, t. 25, nr 2.
32. Urbanek A., *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa. W poszukiwaniu teoretyczności bezpieczeństwa personalnego*, Słupsk 2015.
33. Walt S., *The Origins of Alliance*, Ithaca NY: Cornell University Press 1987.

34. Walt S., *Containing Rogues and Renegades: Coalition and Counterproliferation*, [w:] W. A. Utgoff (red.), *The Coming Crisis: Nuclear Proliferation, U. S. Interests and World Order*, Cambridge, MA: MIT Press 2000.
35. Waltz K., *Man, the State, and War. A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press 1959.
36. Waltz K., *Theory of International Politics*, Reading, MA 1979.
37. Waltz K., *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, tł. Renata Włoch, Warszawa 2010.
38. Wohlforth W. C., *The Elusive Balance: Power and Perception Turing the Cold War*, Ithaca: Cornell University Press 1993.
39. Wojciuk A., *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
40. Wolfers A., *The Pole of Power and the Pole of Indifference*, "World Politics" 1951, t. 4, nr 1

Andrzej URBANEK – dr hab. profesor Akademii Pomorskiej w Słupsku. W chwili obecnej pełni obowiązki dziekana Wydziału Nauk o Zarządzaniu i Bezpieczeństwie. Jest wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie. Autor, współautor i redaktor 15 monografii z zakresu bezpieczeństwa narodowego, ponad 20 artykułów i 50 rozdziałów w monografiach. Specjalizuje się w problemach bezpieczeństwa personalnego w jego wymiarze społecznym, kulturowym i ekologicznym. Jest między innymi pomysłodawcą i redaktorem cyklu wydawniczego „Wybrane problem bezpieczeństwa” (do chwili obecnej w ramach cyklu wydawniczego ukazało się pięć monografii – prac zbiorowych). Jego koncepcja bezpieczeństwa personalnego, zaprezentowana w monografii „Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa. W poszukiwaniu teoretyczności bezpieczeństwa personalnego”, Słupsk 2015, stała się podstawą szerszego dyskursu w środowisku naukowym, nad ukonstytuowaniem się bezpieczeństwa personalnego jako samodzielnej subdyscypliny nauk o bezpieczeństwie.